
Yılmaz Kurt i Hatice Oruç

Isa-begova tekija/mevlevihana u Sarajevu

Rezime

U ovom radu smo nastojali povezati podatke iz već poznatih i objavljenih izvora o vakufu bosanskog namjesnika Isa-bega Ishakovića, pa time i o zaviji Isa-begovoj s podacima vezanim za ovu zaviju pronađenim u nekolicini po različitim turskim arhivskim zbirkama rasutih dokumenata na koje naučni krugovi, barem kada je ova Isa-begova zadužbina u pitanju, nisu obraćali pažnju. Jedno od pitanja koje nas je navelo na ovo istraživanje je naša zadržka spram općeprihvaćenog stava o vezanosti ove zavije za mevlevijski tarikatski red, budući da u samom tekstu vakufname nema nikakvog spomena o tarikatskim obilježjima ove zavije. Naime, kako nije pronađena originalna vakufnama iz 1462., oslanjali smo se na njene prijepise, te na podatke iz tahrir deftera iz 15. i 16. stoljeća, u kojim smo mogli pronaći bilješke o prihodima i rashodima ovog vakufa. Nismo pronašli nikakve arhivske dokumente iz 17. i prve dvije trećine 18. stoljeća, tako da smo se za rasvjetljavanje historije zavije u ovom periodu, uz zadržku, bili prisiljeni osloniti na nekoliko narativnih izvora. Međutim, neki za nas novi dokumenti koji potječu s kraja 18. i prve polovice 19. stoljeća, čiji sadržaj iz svoje perspektive u Ljetopisu potvrđuje i sarajevski hroničar Mula Mustafa Bašeskija, nude nam odgovore na samo neka pitanja vezana za povijest mevlevijske zavije u Sarajevu, njenih zakladnika i obnovitelja, te Isa-begova vakufa.

Ključne riječi: Sarajevo, Isa-begova tekija, mevlevijski red, šejh Osman-dede Mevlevi

A. Isa-begova zavija

Iako je o Isa-begu Ishakoviću, zaslugom bosanskohercegovačkih osmanista, objavljen veliki broj podataka, podsjetit ćemo da je on u periodu od 1430. do 1463. godine više puta postavljan na poziciju skopskog sandžak-bega, da bi u periodu od 1464. do 1470. godine, nakon Minetoglu Mehmet-bega, bio postavljen za bosanskog sandžak-bega.¹ Poznato je i da je 1457. godine sagradio džamiju koju je kasnije uvakufio u ime sultana Mehmeda II; ova džamija, koja je i danas u funkciji, poznata je kao Careva džamija. Isa-beg je 1462. godine u Sarajevu sagradio tekiju, i ova dva objekta bili su temelji oko kojih se počeo stvarati grad. Tekije posebno imaju veliku vrijednost u Bosni ne samo za širenje islama već i pri osnivanju i razvitku grada.² Isa begova tekija je jedan od najljepših primjera. Mjesto za osnivanje grada Isa-beg je sam odredio – selo Brodče ili Brodac³, gdje je odmah započeo gradnju. Tekija o kojoj ćemo govoriti se nalazila u ovom selu.

Historijska građa koja se odnosi na ovu tekiju vrlo je ograničena. Najbitniji izvor koji govori o osnivanju ove tekije je vakufnama sačinjena džumade'l-evvela 866. godine (februar 1462).

Kako je poznato, ni original vakufname nije registriran u do sada obrađenim arhivskim zbirkama, tako da su se znanstvenici pri korištenju podataka i objavljivanju integralnog teksta koristili prijepisima sačinjenim u narednim stoljećima. Hazim Šabanović, koji je objavio prijevod Isa-begove vakufname sa arapskog jezika, a prema zvaničnom prijepisu iz sidžila sarajevskog kadije iz 1254/1838., piše da se original vakufname nalazio kod Mustafa-bega Fadil-

¹ Behija Zlatar, *Zlatno Doba Sarajeva*, Sarajevo 1996., str. 85.- 86.

² Adem Handžić, “O ulozu derviša u formiranju gradskih naselja u Bosni u XV. Stoljeću”, *POF XXXI/1981.*, Sarajevo 1981., 169.-178.; “O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću (uloga države i vakufa)”, *POF XXV/1977.*, Sarajevo 1977., str. 133.-169.; “O širenju islama u Bosni”, *Studije o Bosni*, Istanbul 1994., 75.-89; Hatice Oruç, “Tekije tokom nastanka i razvitka gradova u Bosni”, *The Place and Role of Dervish Orders in Bosnia- Herzegovina on the Occasion of the Year of Jalaluddin Rumi 800 Years Since His Birth*, 13.-16. Aralık 2008.; Hatidža Čar-Drnda, “Tekije tokom nastanka i razvitka gradova u Hercegovini”, *The Place and Role of Dervish Orders in Bosnia-Herzegovina on the Occasion of the Year of Jalaluddin Rumi 800 Years Since His Birth*, 13.-16. Aralık 2008.

³ *BOA. TD. 24.*, vr. 18a.

pašića, koji je kasnije dao na korišćenje Kosti Hormanu i, kako navodi, poslije toga se izgubio svaki trag vakufname.⁴

Kako nas Šabanović u ovom svom radu informira o svim njemu poznatim prijepisima ove vakufname, dodat ćemo da se najstariji do danas sačuvani prijepis ove vakufname nalazi u Ankari u Direkciji za vakufe, 629. defter, 653. stranica pod brojem 456. Uz molbu Es-Seyida Salih-age, age Babu's-saadea, i na osnovu sultanovog fermama 17. redžeba 1217. (13. novembar 1802.) godine, prilikom novog uknjižavanja "Muhasebe-i Küçük Evkâf" urađen je prijepis ovog dokumenta. Na jednoj stranici vakufname postoje brisani dijelovi koji onemogućuju uvid u cjelovit tekst, tako da ovaj prijepis valja uspoređivati s ostalim sačuvanim prijepisima, što će omogućiti upoznavanje kompletnog sadržaja.

U jednom od zvaničnih dopisa napisanom godinu kasnije, vidimo da je prijepis iz 1802. godine sa arapskog ukratko preveden na turski. Ovaj dokument od 21. džumade'l-ahira 1218. (8 novembar 1803.)⁵ čuva se u Osmanlijskom arhivu Predsjedništva vlade Republike Turske. Ostali prijepisi vakufname su na arapskom jeziku.

Prijepis iz 1885. godine, koji se nalazio u Skoplju kod mutevelije vakufa Isa-bega, objavio je G. Elezović.⁶ Spomenuti sarajevski prijepis iz 1838. godine sačuvan je u sidžilu u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod brojem 77 i, kako smo to već naveli, objavio ga je Hazim Šabanović.⁷

Muhamed Enveri Kadić je također sačinio jedan prijepis vakufname na osnovu registara iz 1838. godine u navedenom sidžilu, i on se čuva u njegovom zborniku čiji je jedan primjerak pohranjen u Gazi-Husrev begovoj biblioteci u Sarajevu,⁸ a drugi u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

Na osnovu izvornika, ali i objavljenih prijevoda, već nam je poznato da ova vakufnama predstavlja dokument koji u sebi sadrži uvjete koje je postavio zakladnik o načinu rada zavije, mjestu na kojem će biti izgrađena, prostoru,

⁴ Hazim Šabanović, "Dvije najstarije vakufname u Bosni", *POF* II, Sarajevo 1952., str. 7.

⁵ *BOA. Cevdet Evkaf* 2631.

⁶ Gliša Elezović, *Turski spomenici*, Beograd 1940. knj. I, sv. 1., br. 10, str. 27.-36.

⁷ Hazim Šabanović, "Dvije najstarije vakufname u Bosni", *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, sv. II, str. 7.-29., Sarajevo, 1952.

⁸ No. 91, defter I, 163.-167.

uslugama i načinu finansiranja osoba koje budu službovale u zaviji. Također, tu se navode i izvori finansiranja, ali se ne navodi kolika je visina sredstava. Količina prihoda zavije, iako djelimično, navedena je u detaljnom popisnom defteru Bosanskog sandžaka iz 1489. godine, gdje su upisani Isa-begovi vakufi u Sarajevu.

Podatke o tekijama u 16. vijeku moguće je pronaći u vakufskim registrima u popisnim defterima Bosanskog sandžaka. Ovi registri sadrže podatke o приходima i rashodima tekija. Osim spomenutih prijepisa vakufname i popisnih deftera, imamo jedan dug period u kome nema nikakvih podataka o tekiji. Kako to na osnovu historijskih izvora utvrđuje Behija Zlatar, Isa-begova tekija je izgorjela 1697. godine prilikom napada princa Eugena Savojskog sa austrijskom vojskom na Sarajevo, kada je grad bio uništen.⁹ Moguće je da su tada nestali i drugi dokumenti o ovoj tekiji.

Na osnovu vakufname iz 1462. godine moguće je dobiti informacije o ovoj tekiji, međutim, kako postoji nesuglasje kod Elezovića, Šabanovića i Aščerićeve kao autora koji su objavili vakufnamu u prijevodu ili se bavili njenim sadržajem, a na osnovu različitih rukopisa, kad je u pitanju mikrotoponim na kojem je tekija bila locirana, kao i njen arhitektonski izgled, to ćemo podsjetiti na njihove različite interpretacije.¹⁰

a) Mjesto gdje se nalazila tekija:

Brodče (Brodac) selo u Sarajevskoj dolini. Ime ovog sela do dana današnjeg navodi se kao selo Brodac ili Brodče. Primjećuje se da je u vakufnami ovo ime upisano kao Brorče, Brurče [برورچه]. Ako bi za prvo slovo uzeli "p" kao jednu od mogućnosti, ovo isto ime bi moglo da se čita kao Prorče ili kao Perurče [پرورچه]. I u drugim arhivskim dokumentima primjećuje se isti način pisanja. Šabanović je vakufnamu preveo na bosanski jezik i štampanim slovima upisao ime sela kao "برودچه" (Brodče - Brodac). Elezović je u svom radu koristio isto ime "برورچه".¹¹

⁹ Behija Zlatar, *Zlatno Doba Sarajeva*, Sarajevo 1996., str. 194

¹⁰ Pored Šabanovićevog prijevoda do danas je sačuvana kopija Isa-begove vakufname iz 1462. kojom se za svoj rad služio Šabanović, a koja se nalazi u sidžilu sarajevskog kadije, prijepis koji je na osnovu ovog prijepisa iz sidžila sačinio Muhammed Enveri Kadić (u Kadićevom Zborniku – GHB i OIS), jedna kopija ove vakufname postoji u Arhivu Generalne direkcije vakufa, te prijevod vakufname na turskom jeziku čuva se u Osmanskom arhivu Predsjedništva vlade.

¹¹ Hazim Šabanović, "Dvije najstarije vakufname u Bosni", 9, 17.

Šabanović navodi da ne postoji mjesto s ovim imenom i kaže da se to selo nalazi u sarajevskoj čaršiji na mjestu koje se zove Bendbaša.¹²

b) Fizičke osobine:

Tekija je bila napravljena tako da se sastojala od tri sobe, štale i dvorišta te ostalih pratećih prostorija koje su bile potrebne za rad jedne tekije. U vakufnami se na ovakav način opisuje Isa-begova tekija.

U vakufnami se spominje izraz “selâse büyût - بيوت” i Šabanović u svojim prijevodima ga piše kao “tri kuće”.¹³ U turskom prijevodu ove vakufname iz 1803. godine vidimo da se tekija ne sastoji od “tri kuće” već od “tri sobe”. Ovdje se ističe da je Isa-beg u Sarajevu sagradio zgradu koja se sastoji od “tri sobe i ostalih sporednih prostorija” u obliku zavije.¹⁴ U svima vakufnamama koje su napisane na arapskom jeziku koristi se izraz “buyût”.

Ines Aščerić skreće pažnju na to da se u studijama o Isa-begovoj tekiji više koristi Šabanovićev prijevod nego njen arapski izvornik, pa je, nakon više puta ponovljenog stava o tome da se tekija sastoji od tri kuće, ova interpretacija postala općeprihvaćena. Po njoj, izraz “büyût” je ispravnije prevesti kao “soba, strana ili dio”.¹⁵ Ovakav stav Aščerićeve, kao produkt komparativnog ispitivanja i istraživanja, potvrdio je gorespomenutim historijskim dokumentima.

¹² Hazim Šabanović, “Dvije najstarije vakufname u Bosni”, 17. Čehajić nam Kadićevom Zborniku – GHB i OIS), jedna kopija ove vakufname postoji u Arhivu Generalne direkcije vakufa, te prijevod vakufname na turskom jeziku čuva se u Osmanskom arhivu Predsjedništva vlade. Hazim Šabanović, “Dvije najstarije vakufname u Bosni”, 9, 17.

Hazim Šabanović, “Dvije najstarije vakufname u Bosni”, 17. Čehajić nam u vezi s lokacijom Isa-begove tekije daje kontradiktorne informacije, najprije, pozivajući se na vakufnamu, navodi da je zavija na Bendbaši, odnosno Sarajevskom brdu u selu Brodce, a potom u daljem tekstu navodi da se nalazila na kilometar od Sarajeva u Šehovoj Koriji (Džemal Čehajić, *Derviški redovi u jugoslavenskim zemljama*, Sarajevo, 1986, 28- 31.)

¹³ Hazim Šabanović, “Dvije najstarije vakufname u Bosni”, 17.- 18.

¹⁴ BOA. *Cevdet Evkaf 2631*.

¹⁵ Ines Aščerić, “Neke napomene o problemima iz historije Isa-Begove Tekije”, *Prilozi*, 52/53, 2002.-03., Sarajevo 2004., 341.

c) Svrhe usluga:

- smještaj učenika (talebe-i ulûm), sejida (sâdâd), gazija (guzât) i putnika (ebnâ-yı sebil). Vrijeme smještaja najviše tri dana.

- Podmiriti potrebe gorespomenutih kategorija za mesom, pirinčom, čorbom i neophodnim količinama masnoće i hljeba.

- Davanje čorbi osobama koji služe u tekiji.

- Višak hrane koji ostane u tekiji iza gostiju i osoba koje služe u samoj tekiji podijeliti jetimima koji žive u kasabi.

d) Uvakufljeni posjedi:

- vodenica u selu u kojem je tekija napravljena, hamam (muški i ženski hamam), vode za hamam, voda sa česme, hanovi i dućani;

- dobra koja se nalaze ispod i iznad tekije i vrt koji je Isa-beg kupio od Jusufa poznatog pod nadimkom Kotka;

- vinogradi i nekretnine (Hleb Selište i vrt, selište između dva puta), nekretnine pod imenom Selište i Podine, jedna mezra koja prolazi pored granice Radoje i nastavlja granicom Radilović, dobro pod imenom Jondžalik (djetelinište) između dva puta u donjem dijelu čaršije, dobro pod imenom Atik koje se pruža od mjesta Varoš sve do rijeke Miljacke, nekretnina pod imenom Zagornica koja prolazi blizu Varoši, nekretnine Međuputnica i Nizputnica, nekretnina Bjelavica/Bilavica, vodenica na rijeci Koševo i dvije mezre sa obje strane rijeke;

- vodenica u selu Bolna blizu Blažuja u blizini Sarajeva, ispod i iznad vodenice po jedna mezra;

- jedna vodenica u Visočkoj nahiji iznad rijeke Željeznice koja se nalazila u jednoj zatvorenoj građevini;

- jedna mezra u blizini sela Ljubogošte, i još jedna mezra pod imenom Brus Korija, kupljena od Bogčinovog sina Balabana.

Prihodi vakufa i njihovo korišćenje:

Vakufnamom je, kako je to već u prethodnom dijelu teksta navedeno, precizno određena distribucija vakufskih prihoda. Naravno, kako sadržajem vakufname nije moguće precizirati količinu prihoda iz različitih izvora, za taj podatak nužno se osvrnuti na detaljni popisni defter Bosanskog sandžaka iz 1489. godine, gdje su samo popisani Isa-begovi vakufi u gradu Sarajevu i njihovi

prihodi.¹⁶ Ovdje se spominju prihodi hamama, smještaja karavana, 56 dućana, Jondžalika i tvornice ćeremide, a iznose ukupno 10.039 akči.

Godine 1530. prihodi tekijskog vakufa osiguravaju se iz hamama, karavansaraja, dućana, vrtova, zemlje, te prinosi s obrađenih njiva. Godišnji prihod iznosio je 35.368 akči.¹⁷ Ukupan prihod vakufa, uključujući Blagujske i Visočke prihode, u 1540. godini je bio 32.868 akči.¹⁸ Ukupan prihod u 1565. godini se povećao na 42.975 akči.¹⁹

Propisi za trošenje vakufskih prihoda precizno su utvrđeni vakufnamom:

- U izdvajanju sredstava primat se daje popravci vakufskih objekata, gdje je određen iznos od osam dirhema za svaki dan. Radnicima koji rade na popravci vakufa valja plaćati dnevnicu od dva dirhema, izjutra i uvečer čorba i pola dirhema za hljeb.

- Za kupovinu mesa određen je iznos od deset dirhema dnevno, a meso će se kuhati po polovina za svaki od dva obroka.

- Biće osigurana potrebna količina pšenice za spremanje čorbe u tekiji.

- Za količinu hljeba koja je potrebna za dva obroka uzimaće se određena količina prihoda vodenece.

- Kuharu koji sprema u zaviji biće dato dva dirhema, izjutra i uvečer čorba i pola dirhema za hljeb.

- Osobi koja je zadužena za otvaranje zavije, čuvanje kandilja i stvari koje se nalaze u zaviji daje se po dva dirhema na dan, izjutra i uvečer čorba i pola dirhema za hljeb.

- Za ogrev (drva) svaki dan će se odvajati po četiri dirhema.

- Za hasuru koja se prostire u tekiji, ulje za kandilje (svjetiljke), te za so i druge začine koji se koriste u hrani, svakog dana biće izdvojeno po pet dirhema.

- Za kadiju koji je zadužen da nadgleda vakuf biće izdvojen jedan dirhem dnevno.

- Deset posto od ukupnog prihoda vakufa bit će izdvojeno za muteveliju.

¹⁶ BOA. TD. 24, 60a- 60b

¹⁷ BOA. TD.164, 378.

¹⁸ BOA. TD. 211, 410.

¹⁹ BOA. TD. 625, 349.

- Kajmekam mutevelija, pisar, i šejh tekije primaće plate iz vakufa, i to u iznosu koji odredi mutevelija vakufa, a svakom će biti osigurana izjutra i uvečer čorba i pola dirhema za kupovinu hljeba.

- Osobi koja prebira pšenicu za zaviju biće osigurana izjutra i uvečer čorba i pola dirhema za hljeb.

- Osobi kojoj je data punomoć (mutemet) biće dato dnevno jedan dirhem, izjutra i uvečer čorba i pola dirhema za hljeb.

- Oslobođene sluge Isa-bega, njihovi sinovi koji su starost doživjeli, kao i oni koji su osiromašili ili oboljeli pa se ne mogu sami opskrbljivati, moći će u zaviji da uzimaju čorbu i hljeb.

- Svakog bajrama spremiće se po tri kejla pirinča i ispeći će se dvije ovce, te će biti osigurana dovoljna količina masnoće i hljeba. Prije svega ova hrana će se podijeliti siromasima koji su dobijali čorbu i ostalim danima, a višak preostale hrane biće podijeljen drugim siromasima.

Ostatak prihoda, nakon podmirenja troškova tekije, koristiće se, u slučaju potrebe, za popravku Isa-begove imarethane koja se nalazi u Skoplju.

f) Uprava vakufa

Isa-beg upravu nad vakufom povjerava:

- dok je živ sebi,
- poslije smrti, mlađem sinu Muhamedu,
- poslije njega, drugim sinovima koje odlikuje bogobožnost i pokornost vjerskim propisima,

- poslije toga, s koljena na koljeno najstarijim unucima po muškoj i ženskoj liniji,

- poslije njih, svojim oslobođenim robovima,
- poslije njih, s generacije na generaciju, najstarijim potomcima njegovih oslobođenih robova.

Kadija će nadgledati vakuf i biće mu izdvojeno dnevno jedan dirhem.

Mutevelija, koji prima plaću od deset posto od ukupnog prihoda vakufa, ima nadležnost da imenuje i opoziva osobe koje rade u vakufu. Isa-beg je svojom vakufnamom oporučio da njegovi oslobođeni robovi i njihovi potomci kroz naredne generacije koji budu na službi u zaviji ne mogu dobijati plaću/dužnost na osnovu berata (ukaza).

Isa-beg je radi ovjeravanja vakufname odredio i ovlastio Karamanli Hoca Sinanudina.

U vakufnami nije precizirano o kojem je tarikatu riječ.

B. Da li je Isa-begova zavija bila ili postala mevlevijska zavija, ili je puno kasnije izgrađena mevlevijska zavija nazvana Isa-begovom?

Najbitniji i najobimniji historijski izvor o ovoj zaviji, koji je bio osnovni izvor istraživačima koji su se do sada bavili Isa-begovom zavijom, jeste vakufnama, čiji smo sadržaj u osnovnim crtama prenijeli u tekstu. Spomenuli smo i tahrir-deftere kao izvore o prihodima i rashodima zavije. Potom sve do 18. vijeka, nažalost, nemamo nikakvih izvora u kojima se ova zavija spominje.

Kako nisu uspjeli pronaći arhivsku građu o ovom značajnom objektu, historičari su pokušali rekonstruirati historiju zavije na osnovu drugih, narativnih i književnih izvora, od kojih možemo spomenuti Putopis Evlije Čelebije iz 17. vijeka, te pjesmu sarajevskog pjesnika Rešida efendije, koji je 1697. godine u svojoj pjesmi opisao požar u Sarajevu.

Džemal Čehajić je, na osnovu ova dva izvora, smatrao da je Isa-beg od samog osnivanja bio mevlevija: “*Mada se u Isa-begovoj vakufnami ne govori ništa o tome kojem je redu pripadala zavija uz ovu musafirhanu, iz kasnijih izvora i legendi koje postoje u narodu možemo zaključiti da je ova zavija pripadala redu mevlevija.*”²⁰ Čak se i smatra da je ova zavija začetak mevlevizma u Bosni.²¹

Evlija Čelebija opisujući gradske tekije na ovaj način govori o mevlevijskim tekijama: “*Der- hisâb-ı tekye-i fukarâ-yı abdâlan: Cümle kırk yedi aded tekyegâh-ı dervîşân-ı zî-şânlardır. Cümleden tekyegâh-ı Mevlevîyândır kim Nebr-i Milaçka kenârında bir bağ-ı behîşt-âsâ zemînde semâ hâne meydânlı ve yetmiş seksen aded fukarâ hücreli ve mutribân mahfilli ve imâret-i it’âmlı bir vakf-ı kavî tekye-i Celâleddîn-i Rûmî’dir.*”²²

²⁰ Džemal Čehajić, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, 28- 29.

²¹ Džemal Čehajić, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, 28- 32. Na osnovu Čehajića, mnogo historičara usvaja tezu da je Isa-begova tekija bila prva mevlevijska tekija. Zadnji historičar koji prihvata ovu tvrdnju je Metin İzeti. (Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, İstanbul 2004., 127.-130.)

²² Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Seyahatnâme Evliya Çelebije*, c.V, Yapı ve Kredi Yay., Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, İstanbul 2001., 225; u bosanskom prijevodu isti tekst glasi: “U Sarajevu ima četrdeset i sedam derviških tekija. Mevlevijska

Postoji mišljenje da je ova tekija koju spominje slavni putopisac bez navođenja podataka o njenom vakifu ili imenu tekije poznatom u narodu, upravo tekija Isa-bega Ishakovića. Također, smatra se da je o istoj tekiji riječ i u stihovima sarajevskog pjesnika Rešid-efendije.²³

Ni jedan od spomenutih narativnih izvora ne daje nam uvjerljive podatke da je mevlevijska tekija koju spominju Isa-begova zavija. Tekija o kojoj piše Evlija Čelebi je veliki građevinski kompleks sačinjen iz sedamdeset-osamdeset dijelova. U pjesmi Rešid-efendije također se govori o velikoj tekiji. Iz vakufname kao primarnog izvora, makar se radilo i o prijepisu, vidjeli smo da se Isa-begova tekija sastojala od tri sobe, štale (ahir) i dvorišta (avlije).²⁴ Čak i da je zavija bila ne od “tri sobe” nego od “tri kuće”, kako to nalazimo u interpretacijama Šabanovića i Elezovića, veličina kompleksa koji spominju Evlija Čelebi i sarajevski pjesnik Rešid-efendija neusporediva je s dimenzijama objekta o kojem saznajemo iz vakufname.

Natpisi na nekim nadgrobnim spomenicima i natpisi na nekim objektima na kojima se nalaze simboli koji upućuju na mevlevizam mogu se vezivati za zaviju, no, niti u jednom od ovih epitafa ne susreće se spomen na Isa-bega niti ime zavije. Ines Aščerić, u svom radu “Neke napomene o problemima iz historije İsa Begove Tekije”, komparira dosadašnje rezultate istraživanja o Isa-begovoj tekiji i dolazi do zaključka da je “generalni stav” koji govori o datumu postanka zavije vjerojatno pogrešno protumačen.²⁵ I ova autorica, pozivajući se na primarne historijske izvore u kojim nije precizirana vezanost zavije za jedan derviški red, protivi se stavu da je Isa-begova tekija bila mevlevijskog reda od samog njenog osnivanja.

tekija nalazi se na obali rijeke Miljacke, na mjestu divnom kao rajska bašča. To je vakuf-tekija Dželaluddin Rumije. Ima dvoranu za obrede derviša (sima’hane), sobu za razgovor (mejdān) i sedamdeset, osamdeset prostranih derviških ćelija s galerijom gdje derviši sviraju (mutreban), s kuhinjom (imaret) i trpezarijom.” Evlija Čelebija, *Putopis – Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Svjetlost, Sarajevo 1954., str. 122-123.

²³ Džemal Čehajić, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, 29

²⁴ Sintagmu “selase büyüt” koja se javlja u vakufnami Hazim Šabanović prevodi kao “tri kuće” (Hazim Šabanović, “Dvije najstarije vakufname u Bosni”, 17- 18). U vakufnami iz 1803. godine, koja je na turskom jeziku, piše da se zavija sastoji od “tri sobe” (BOA, *Cevdet Evkaf* 2631).

²⁵ Ines Aščerić, “Neke napomene o problemima iz historije İsa Begove Tekije”, 339.- 350.

I autori ovoga teksta smatraju da je potrebno s velikim oprezom pristupiti tvrdnji da je zavija od samog njenog osnivanja bila mevlevijskog reda: prije svega, mevlevijske zavije su se nalazile u jezgri urbanih sredina. U ovom slučaju, Isa-begova zavija se nije nalazila na mjestu gdje je već postojala urbana cjelina, nego je tekija osnovana na mjestu i u vremenu gdje je i sama uticala na razvijanje prvih koraka urbane kulture.

Imajući u vidu generalnu praksu pri osnivanju mevlevijskih tekija, veoma je mala vjerojatnoća da je podignuta mevlevijska tekija a da prije toga nije završen proces osnivanja grada. To je i jedan od razloga da se u vakufnami zavija ne spominje kao zavija mevlevijskog reda.

Najstariji dokumenti koji govore o vezi nekog tarikata s Isa-begovom zavijom potječu s kraja osamnaestog i početka devetnaestog stoljeća, a sačuvani su u dva različita arhiva. Nekolicinu ovih dokumenata pronašli smo u hurufat defterima pod brojevima 1165 i 1184, a nalaze se u Direkciji vakufa u Ankari. Nažalost, *hurufat defteri* se ne samo u bosanskoj nego i u osmanskoj historiografiji ne koriste u mjeri u kojoj bi trebali, tako da se previđaju brojni podaci navedeni u ovim arhivskim izvorima. Uvidom u ove izvore sigurno će se ukloniti brojne sumnje koje su vezane za historiju Bosne. *Hurufat deftere* koji sadržavaju podatke iz bosanske historije po prvi put je koristio Yılmaz Kurt.²⁶ U Direkciji vakufa u Ankari, također, čuva se i *Atik Şahsiyet Kaydı*, gdje su zastupljeni podaci o tekiji.

Dio dokumenata u kojima smo pronašli podatke o ovoj zaviji čuva se u Osmanlijskom arhivu Predsjedništva vlade Republike Turske u Istanbulu u katalogu Cevdet Evkaf. Dokumenti su pod brojevima: 7996; 27114; 2631; 28051; 21551.²⁷

U ovim novootkrivenim izvorima se Isa-begova tekija spominje kao "Mevlevijska tekija", "Mevlevijska zavija" ili "Mevlihana". Na osnovu ovih izvora saznajemo da je ova zavija u zvaničnim dokumentima zavedena kao "Mevlihana"; među njima ima i dokumenata koje sadrže službeni prijepisku na molbu šejha Osman-dede da se obnovi porušena Isa-begova mevlevihana.

²⁶ Yılmaz Kurt, "Zawiyas of Sarajevo", Symposium of the Place and Role of Dervish Orders in Bosnia-Herzegovina on the Occasion of the Year of Jalaluddin Rumi 800 Years Since His Birth, 13.-15. Aralık 2007.

²⁷ Zahvaljujemo gospodinu Mehmedu Cemalu Oztürku, koji je našao i poslao nam dokumente iz Osmanslijskog arhiva Predsjedništva vlade Republike Turske u Istanbulu.

Mevlevijski šejh Osman-dede u svojoj predstavi ističe kako mu je data idžazetnama (postavljenje) na mjesto šejha i zavijedara, te kako bi htio obavljati obrede mevlevijskog tarikata; međutim, premda je postavljen uvjet da se višak vakufskih prihoda koristi u svrhe popravke tekije, prihode vakufa je za vlastite potrebe koristio i prekomjerno trošio opunomoćenik mutevelije (kajmekam mutevelija) Kandlele Ahmed, kojega je na ovu dužnost u Sarajevu postavio mutevelija Isa-begova vakufa sa sjedištem u Skoplju, tako da je tekija u potpunosti devastirana i da više nema ništa od prostorija u kojima se trebao vršiti obred i u kojima je trebala biti smješтана sirotinja. Šejh Osman traži da se iz prihoda vakufa ponovo izgradi mevlevijska tekija.²⁸

Tokom procesa započetog ovom predstavkom Osman-dede, bosanskom namjesniku Silahdar Mehmed-paši i sarajevskom kadiji biva poslan carski ukaz (ferman) s datumom koji pada na 14.-23. avgusta 1779. (prva trećina mjeseca ša'ban 1193.) godine. U ovom fermandu se bosanskom namjesniku i sarajevskom kadiji naređuje da pažljivo istraže i pomno prouče da li su se mevlevijski obredi običavali održavati u Isa-begovoj zaviji do njenog propadanja i da li vakuf dopušta popravku zavije.²⁹

Sarajevski kadija iz tog perioda Ahmed Jahjazade, na ovaj ferman 20. marta 1780. (rebiü'l-ahir 1194.) godine, odgovara predstavkom.³⁰ U ovoj predstavi se ističe da je šejh Osman-dede beratom i uz saglasnost mevlevijskih prvaka mešihatu "*berât-ı şerif-i alîşân ve sultan-ı Hazret-i Mevlânâ'nın post-nişîn izin-nâmesiyile*" postavljen za šejha i mutasarrifa mevlevijske zavije koju je Isa-beg izgradio i uvakufio u Sarajevu. Šejh Osman-dede je svoje navode potvrdio i na sudu pred kadijom³¹, naglašavajući da je iznos vakufskih prihoda koji bi preostao iza troškova vakufa preciziranih vakufnamom bio ustupan šejhovima koji su vodili mevlevijske obrede, te da su se od davnina šejhovi izdržavali iz ovih izvora. Također, izjavio je i da je zgrada tekije porušena već petnaest godina, te da se, kada je šejh Osman-dede tražio da se izgradi nova zgrada, tome usprotivio kajmekam mutevelija. Kajmekam mutevelija je potvrdio tačnost

²⁸ BOA, *Cevdet Evkaf* 7996, I. şerh

²⁹ BOA, *Cevdet Evkaf*-27114. kao što se može vidjeti iz ture koja se nalazi na Fermanu, možemo primijetiti da je to tura Abdülhamida Hana bin Ahmeda Hana.

³⁰ BOA, *Cevdet Evkaf* 7996, II. şerh

³¹ BOA, *Cevdet Evkaf* 7996, II. şerh

Osman-dedeovih navoda, i to da su se na tom mjestu od davnina (ez-kadim) obavljali mevlevijski obredi, te da je zavija već petnaest godina porušena. Kadija je o ukupnoj situaciji izvijestio instancu nadležnu za odlučivanje.

Nakon ovog izvještaja kadije Ahmeda Jahjazadea, 22. novembra 1780. (25. Za. 1194.) godine, sačinjen je padišahov ferman i naređeno je da se utvrde troškovi potrebni za obnovu "Mevlevijske zavije".³²

İsa-beg je u vakufnami jasno naznačio da upravljanje zavijom ostavlja svojim potomcima, svojim oslobođenim robovima i njihovim potomcima. U navedenim arhivskim dokumentima nigdje se ne spominje da je šejh Osman-dede bio u bilo kakvoj rodbinskoj vezi s Isa-begom ili da je bio potomak njegovih oslobođenih robova. Zanimljivo je i to da u dokumentima šejh Osman stalno potcrtava da je Isa-begova tekija mevlhana. To njegovo insistiranje nas dovodi u sumnju, jer, koliko god da je šejh Osman-dede beratom ("berat-ı şerif-i alişan") bio postavljen za šejha Isa-begove zavije, pitamo se da li je ovu situaciju možda htio iskoristiti kako bi iz sredstava Isa-begova vakufa opravio neku drugu mevlevijsku tekiju.

Odgovore na ovo pitanje pronalazimo u dokumentima sačuvanim u Osmanskom arhivu Predsjedništva vlade Republike Turske. Naime, ovi dokumenti sadrže zanimljive tvrdnje o šejhu Osman-dedeu, njegovom pravom identitetu, te informacije koje će rasvijetliti povijest Isa-begove zavije.

Podatke koje saznajemo iz arhivskih dokumenata iz 1800-1801. godine³³ navodimo prema njihovom hronološkom slijedu.

1) Prilikom napada princa Eugena na Sarajevo 1697. godine Isa-begova zavija je spaljena i zgrada je potpuno uništena.

2) Dobrotvor pod imenom hadži-Mahmud je podigao mevlevijsku zaviju na zemlji koja je pripadala Isa-begovom vakufu, a koju je on uzeo pod kiriju.³⁴

³² BOA, *Cevdet Evkaf* 7996, III. şerh

³³ BOA, *Cevdet Evkaf* 28051- 1,2

³⁴ Mehmed Mujezinović govori o tome da je čovjek pod imenom hadži Mahmud još prije 1650. godine podigao tekiju koja se nalazila odmah do Isa-begove tekije. Ali je poplava koja je bila neposredno prije 1860. godine uništila ovu tekiju, tako da je ostala samo zgrada Isa-begove tekije. Tako je funkciju mevlevijske tekije vršila Isa-begova tekija. (Mehmed Mujezinović, "Musafirhana i tekija Isa-bega Ishakovića u Sarajevu", *Naše starine III*, Sarajevo 1956., 246.- 47.).

3) Šejh Osman-dede nije bio šejh Isa-begove zavije, već zavije hadži-Mahmuda mevlavije, koja je podignuta na zemlji koja je pripadala vakufu Isa-bega.

4) Šejh Osman-dede kao šejh tekije nije bio zadovoljan veličinom bašte i placa koji je pripadao tekiji, tako da je, s ciljem da koristi prihode Isa-begovog vakufa, zaviju hadži-Mahmuda mevlavije podmetao kao Isa-begovu zaviju.

5) Prilikom pretvaranja Isa-begove zavije u mevlavihanu, dobio je vojni berat (ukaz) da je to "mevlavijska zavija". Kasnije je izjavio da ta zavija nema mutevelije i marta 1799. (ševval 1213.) godine dobio vojni berat "askeri ruznamçesi" kojim je postavljen za muteveliju vakufa. Vrlo je zanimljivo što je na ovom beratu postojao carski pečat "hatt-ı hümayun".

6) U vrijeme kada je šejh Osman-dede izjavio da je vakuf ostao bez mutevelije i kada se nametnuo da bude postavljen za muteveliju, funkcija mutevelija Isa-begova vakufa pripadala je Safizadićima (Safizadelera), čije je sjedište bilo u Skoplju. Prema podacima računovodstva u Malom evkafu, dužnost mutevelije Isa-begova vakufa su zajednički obavljali potomci vakifa hadži-Mehmed i Osman, sin Mustafe, kako je to vakufnamom bilo određeno. Kada je 1770-71. (1184.) umro hadži-Mehmed, tada su i sve njegove ovlasti kao mutevelije prešle na Osmana, sina Mustafina, tako da je on sam obavljao dužnost mutevelije. Po dolasku na vlast Abdulhamida I., 1774. godine, Osmanu, sinu Mustafinom, je ponovo izdan berat.

7) Šejh Osman-dede je uspostavio kontrolu nad cijelom vakufskom imovinom i uspio da jednim fermanom zaustavi i spriječi miješanje Osmana, sina Safizade Mustafe, u kontrolu nad vakufskom imovinom.

8) Vidljivo je da je narod u Sarajevu bio jako uznemiren zbivanjima vezanim za Isa-begov vakuf. Na kraju je velika grupa građana, koju su činili gradska ulema, čestiti ljudi, esnaf, gradski uglednici i starci, priložila tužbu sudu.

Istakli su da su mutevelije vakufa, godinu dana nakon osmanskog osvojenja Bosne, preselili svoje sjedište u Skoplje, da nije moguće da postoji saglasnost vlasti da potomci vakifa nakon tri stotine godina budu lišeni svojih prava (*üç yüz seneden sonra evlâd-ı vâkıfın mahrumiyetine rızâ-yı 'aliye*). Zahtijevali su da se preduzmu adekvatne mjere kako bi se šejh Osman-dede spriječio u djelovanju i postupcima koji se kose s uvjetima vakufa i vakufnamom, te da se

dokine ova protuzakonita praksa. Sarajevski kadija Šehzade es-Sejjid Mehmed Sejjid je državi prikazao na koji način je svojih prava lišeno potomstvo vakifa.

9) Vakufnama je pregledana i utvrđeno je da je Isa-beg prihode vakufa zavještao zaviji, te da je mutevelija imao ovlasti da imenuje šejhove, katibe i druge osobe u službi zavije. U vakufnami nema nikakvih naznaka da je zavija bila mevlevijskog tarikatskog reda. Činjenica da se mevlevijski šejhovi imenuju idžazetnamom iz Konje, a da, prema vakufnami, šejha Isa-begove zavije određuje mutevelija, prihvaćena je kao jasan dokaz da Isa-begova zavija nije vezana za mevlevijski tarikat.³⁵

Nakon što je istraga u vezi s ovim pitanjem provedena, Reisu'l-kuttab iznosi sljedeće navode: uplitanje šejha Osman-dedeu u Isa-begov vakuf kosi se sa zakonom (*defter-i hakani i kuyudat-ı kadime*). Međutim, kako se na ukazu (*beratu*) izdatom šejhu Osman-dedeu nalazi carski pečat (*hatt-ı hümayun*), a da bi se upravljanje vakufom vratilo potomcima vakifa i ukinula pravosnažnost naknadno izdatih *berata*, potrebno je sultana izvijestiti o predmetu.

Nesumnjivo je da je sultan izviješten o ovom pitanju, međutim, među dokumentima nismo pronašli sultanovu odluku. No, razvoj događaja u vezi s ovim sporom može se pratiti na osnovu nekih drugih dokumenata. Vidljivo je da je šejh Osman-dede uklonjen s pozicije mutevelije, budući da se njegovo postavljenje kosilo s uvjetima koje je postavio vakif, te da je imenovani šejh sultanu na to uložio predstavku.³⁶ U ovoj predstavi šejh Osman-dede istupa s tvrdnjom da je Isa-begova vakufnama falsificirana. Jasno je da se ovdje radi o sukobu interesa oko Isa-begova vakufa, između šejha Osman-dedeu i njegovih oponenta.

I podaci koje iznosi sarajevski hroničar Mula Mustafa Ševki Bašeskija u svom Ljetopisu pisanom između 1764. i 1804. potvrđuju navode iz arhivskih dokumenata o zaviji, koje smo već spominjali. Prema informacijama koje daje Bašeskija, šejh Osman-dede je bio stanovnik Čoban Hasanove mahale u Sarajevu, zet šejha Hadži Sinanove tekije, i, prije negoli je postao mevlevija, pripadao je kadirijskom tarikatu.

³⁵ "Mevlevihâne zâviyeleri seccade-nişin olanlara icâzet-nâme ile zabt olunub işbu İsa Bey'in zâviyesi mütevellî yedine ihâle olunduğuna binaen Mevlevihâne zâviyesi olmadiğı zâhir" dir. BOA, *Cevdet Evkaf* 28051- 2

³⁶ BOA, *Cevdet Evkaf* 21551.

Dvije godine prije negoli je tekija bila obnovljena, šejh Osman-dede je počeo poduzimati korake kako bi popravio mevlevijsku tekiju iz sredstava Isa-begov vakufa. Iz Bašeskijinog Ljetopisa saznajemo neke zanimljive podatke i o šejhu Osman-dedeu, ali i o samoj obnovi mevlevijske tekije:

“U mjesecu šubatu [1194/ 1780. godine] vratio se iz Istanbula mevlevijski šejh Osman-dede, stanovnik Čoban-Hasanove mahale, koji sa sobom donese više isprava, na osnovu kojih htjede da ponovno uspostavi i obnovi Isabegov vakuf. Tom prilikom, spomenuti šejh Osman, zet šejha, hadži-Sinanove tekije, kao dotadašnji pripadnik kaderija, postade mevlevija i obrija glavu.”³⁷

“Spomenuti Osman-dede kao mlad čovjek nije bio dovoljno razborit kao ni spomenuti kajmekam mutevelije Isabegova vakufa, zatim ni sam mutevelija tog vakufa kao ni vakufski službenici, pa su tvrdili da je spomenuta zavija u vakufnami Isabegovoj isto što i tekija. Oni su željeli da iz vakufskih sredstava obnove tekiju. Tako su oni, ustvari, samo mislili, a međutim, ovaj vakuf nije imao novaca na dugovanju i tako je cijeli ovaj govor bio prazan. Konačno, ja sam jednom prilikom imao pred sobom vakufnamu, iz koje se vidi da je Isa-begova zavija samo jedna musafirhana koja prima putnike i u kojoj se oni ne mogu zadržavati više od tri dana. U vakufnami je spomenut jedan aščija, zatim je predviđena plaća za služitelja. Tu nema ni govora o derviškim redovima, mevlevijskom, kaderijskom niti o kojem drugom, a ni o dervišima i njihovom usavršavanju, kao ni o kakvim obredima derviškim: molitvama, virdovima i drugom.”³⁸

Šejh Osmanov zahtjev je odbijen, budući da je, nakon analize dokumenata vezanih za Isa-begov vakuf, utvrđeno da nema nikakvih osnova niti uporišta koji bi opravdali korištenje sredstava vakufa za popravku mevlevijske tekije. Međutim, ova odluka nije pokolebala šejha Osman-dedeu, tako da je dvije

³⁷ Mula Mustafa Bašeskija, *Ljetopis (1746.-1804.)*, prijevod s turskog, uvod i komentar: Mehmed Mujezinović, treće izdanje, Sarajevo 1997., str. 190.

³⁸ Mula Mustafa Bašeskija, *Ljetopis (1746.-1804.)*, str. 190.

godine kasnije uspio ponovo izgraditi tekiju iz sredstava Isa-begova vakufa.³⁹ I Bašeskija navodi da je zavija bila obnovljena 1196/1782. godine.⁴⁰

U *Hurufât defterima* spominje se mevlevijski karakter Isa-begove zavije. Primjerice, kako Ahmed, sin Salihov, čistač i poslužitelj (*ferras*) u zaviji s plaćom od tri akče, nije imao djece, ta dužnost je po predstavi sarajevskog kadije Sejjida Ahmeda 22. februara 1784. godine povjerena Ahmedovom ocu Salihu Halifi.⁴¹ Iz jedne bilješke od 25. maja 1815. u kojoj se navodi da je mevlevija Salih Halifa umro ne ostavivši iza sebe potomaka, te da je dužnost ferraša povjerena dervišu Mustafi Halifi, sinu Lutfullahovom, saznajemo da su spomenuti bili pripadnici mevlevijskog tarikata.⁴²

Bilješka iz *Hurufât deftera* datirana 25. maja 1815. je veoma bitna, jer iz nje saznajemo da je šejh Osman-dede umro te da je njegovu dužnost preuzeo njegov najstariji sin šejh Lutfullah.⁴³

“Saraybosnada vâkı’ ashâb-ı hayrâtdan merhûm İsa Bey ibn-i İshak Bey binâ eylediği Mevlevihâne fukârasına meşrûr evkâfın vazîfe-i muayyene ile meşîhati cihetine mutasarrıf olan Şeyh Osman Dede Mevlevî fevt olub mahlulünde sulbi kebîr oğlu Şeyh Lütfullah bin Osman Mevlevî zîr-i sulâhaya bâ arzuhâl tevcih edildi. Fi 15 C sene 230”

I u jednom *atik şahsiyet* dokumentu 10. jula 1864. godine spominje se da je šejh u Isa-begovoj mevlevihani Lutfullah, sin šejha Osmana (Lutfullah ibni šeyh Osman).⁴⁴

Bilješke o šejhu Osman-dedu i njegovu sinu Lutfullahu ukazuju na to da je šejh Osman-dede Isa-begovu zaviju uspio ozvaničiti kao mevlevijsku zaviju ili, preciznije kazano, da je zaviju hadži-Mahmuda mevlevije (za koju možemo pretpostaviti da nije bila bogatog zaleđa), s ciljem pronalaženja izvora za njeno

³⁹ Mehmed Mujezinović, “Musafirhane i tekija Isa-bega Ishakovića u Sarajevu”, *Naše starine III*, Sarajevo 1956., str. 246.-247.

⁴⁰ Mula Mustafa Bašeskija, *Ljetopis (1746.-1804.)*, str. 210.

⁴¹ Generalna direkcija vakufa u Ankari (VGM), *Hurufât Defteri 1165*, strana 45.

⁴² VGM, *Hurufât Defteri 1184*, str. 18.

⁴³ Generalna direkcija vakufa u Ankari, *Hurufât Defteri 1184*, str. 18.

⁴⁴ Generalna direkcija vakufa u Ankari, *Atik Şahsiyet Kaydı*, 405/365.

izdržavanje i opravke iz bogatog i aktivnog vakufa, nazvao Isa-begovom, jer stvarna Isa-begova zavija odavno je već bila fizički uništena. ■

Yılmaz Kurt- Hatice Oruç (Ankara)

ISA-BEY'S 'TEKKE/MEVLEVIHANE' IN SARAJEVO

Summary

In this paper, the author tried to link the data available from previously published sources on the *waqf* of the Bosnian administrator Isa-bey Isakovic, including his *zawiya*, with the information on it found in different Turkish archives of unrelated documents, largely ignored by the scientific community – at least in relation to this particular *zawiya*. One of the questions that motivated the research is the author's reservation when it comes to the generally accepted attitude towards the link between this *zawiya* and the Mevlevi *tariqat*, as the text of the *waqfname* does not contain any reference to *tariqat* features of the *zawiya*. Namely, since the original 1462 *waqfname* was never found, the authors relied on its coppice and data contained in the *tabrir defter* volumes from 15th and 16th centuries, which contained notes on revenues and expenditures of the *waqf*. No archival sources were available from 17th and most of the 18th century, so an exploration of the history of this *zawiya* had to rely on several narrative sources. However, there are newly found documents from late 18th and early 19th centuries, with some of their content confirmed by Mula Mustafa Baseskija, in his *Annals of Sarajevo*. However, this historian of Sarajevo offers just some of the answers to questions related to the history of the Mevlevi *zawiya* in Sarajevo, its endowers and rebuilders, as well as Isa-bey's *waqf* itself.

Key words: Sarajevo, Isa-bey's tekke, the Mevlevi order, sheikh Osman-dede Mevlevi ■